

s kopnom uz pomoć parobroda pri čemu su ključnu ulogu imala lokalna parobrodsko društva. Autor donosi pisana svjedočanstva, kao i članke iz novina gdje su takvi događaji dokumentirani. Navodi imena brodova koji su plovili tim linijama kao i plovidbeni red. Dotiče se i stanja za vrijeme ratnih godina 20. stoljeća, kao i ulaska krčkih brodova u flotu Jadranske plovidbe d.d.

U šestom poglavlju koje nosi naslov *Bijela flota sredinom 20. stoljeća u službi Krčana* (115-128), autor želi vratiti svijest o tome kako su već 1947. tri broda u floti Jadrolinije bili s otoka Krka. Navodi njihova imena te kako su se ona mijenjala, a opisuje i njihovu plovidbu. Opisuje također izgradnju potrebne infrastrukture za pristup lukama, kao i autobusne linije koje su u porastu posljedično rastu turizma. Navodi i to kako je sve veća potreba za bržom linijom s kopna na otok gradacijski smanjivala upotrebu brodova sve do 1980. kada se gradi Krčki most. Sedmo poglavlje naslova *Kasno shvaćene zablude političkog sustava na odlasku potkraj 20. stoljeća* (129-142) najprije čitatelja vraća na polovicu 20. stoljeća, odnosno u vrijeme konfiskacije privatnog vlasništva (pa i brodova) u korist tadašnje države, te sukladno tome i kasniji nestanak brodovlasničkih obitelji na otoku Krku. Raščlanjuje privatne od društvenih vlasnika kako male obalne plovidbe tako i ribarskih brodova, te navodi njihova imena. Na kraju sintetizira nemogućnost razvijanja ribarskih flota, kako zbog zakona u Jugoslaviji tako i zbog rata koji je izbio 1990-ih godina. Posljednje, osmo poglavlje, pod nazivom *Zadnjih osam desetljeća Krčke brodogradnje 1945. – 2023.* (143-160), autoru je poslužilo kao prikaz spomenutih brodovlasničkih obitelji i njihovih brodogradilišta u periodu druge polovice 20. stoljeća do danas. Način na koji su brodogradilišta opstala, te kako marine na otoku Krku danas djeluju, zaključeno je kratkim pogledom u budućnost koji ipak nakon 600 godina previranja izgleda zadovoljavajuće jer će iznjedruti napremljenije brodogradilište na istočnojadranskoj obali.

Zaključno, ovakav pristup temi brodogradnje od povijesne je važnosti za prostor koji od mora živi. Monografija *Brodovi naših predaka* objedinila je puno više od samo lijepih fotografija i zanimljivih informacija. Ona prikazuje i suživot čovjeka s morem. Ploveći kroz povijest otoka Krka, monografija Josipa Žgaljića čitatelju osvješćuje važnost brige za ono što je bilo prije nas, za „nestalim jedrenjakom“ kojeg je potrebno izvaditi iz dubina zaborava. Svojim radom, autor je vratio dio svijesti o potonulom identitetu onih koji, prema riječima Gneja Pompeja ukomponiranih u recenziju Tomislava Galovića (5), znaju da *Navigare necesse est, vivere non est necesse.*

Hrvoje Crnogaj

Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku: 500. obljetnica (1522. – 2022.): zbornik radova, ur. Tomislav Galović, Zagreb: Arvalis; Matica Hrvatska, Odjel za povijest, 2024, 212 str.

U zborniku radova *Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku: 500. obljetnica (1522. – 2022.)* okupljeni su radovi sa znanstvene tribine *Obilježavanje 500. obljetnice Govora za Hrvatsku (Oratio pro Croatia) Bernardina Frankapana Modruškog, održanoga u Nürnbergu* koja je održana 1. i 2. listopada 2022. u Ogulinu. Uz predgovor urednika zbornika, prilog predstavljanja knjige *Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku (1522.)* Mirjane Matijević Sokol te kazala osobnih i zemljopisnih imena, u zborniku je okupljeno sedam radova koji su kroz nekoliko znanstvenih disciplina ukazali na politički i društveni značaj Bernardina Frankapana Modruškog i njegova govora. Zbornik, objavljen dvije godine nakon znanstvene tribine, izdan je u nakladi Arvalis i Odjela za povijest Matice hrvatske.

U *Predgovoru* (7-18) zbornika urednik Tomislav Galović donosi osvrt i prikaz tribine koja je imala dvojnu ulogu. Prije svega, povod organiziranja tribine bio je, kao što i ime sugerira, obilježavanje 500. obljetnice govora Bernardina Frankapana Modruškog u Nürnbergu. Na tribini je također održano predstavljanje drugog izdanja knjige Bernardin Frankapan Modruški *Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku. 500. obljetnica* koju su priredili Ivan Jurković i Violeta Moretti. Osvrnuvši se na povod izdavanja ovog zbornika urednik je zaključio kako su organizatori imali jednaku namjeru kao i Bernardin kada je otisnu svoj govor. Odnosno, zbornikom su željeli nove zaključke, tematski povezane u osobi Bernardina Frankapana Modruškog i predstavljene na tribini, učiniti dostupnima široj čitalačkoj publici.

U članku *Kraljevi Jagelovići i obrana Hrvatske od Osmanlija: između želja i mogućnosti* (19-32), odmaknuvši se od zaključaka starije hrvatske i mađarske historiografije, Borislav Grgin iznio je nove poglede na pristup kraljeva iz dinastije Jagelović i Budima u obrani Hrvatske od Osmanlija. Od dolaska Vladislava II. do dolaska na prijestolje Ludovika II., koji je još bio dijete, sredstva za obranu Hrvatske smanjivala su se do te mjere da su pomoć u obrani trebali tražiti u susjednim pokrajinama koje su neposredno također bile ugrožene. Uzimajući u obzir političke mijene i gospodarsko slabljenje kraljevstva autor je zaključio kako su Jagelovići činili najviše što su u tom trenutku mogli, a da je problem prije svega bio strukturalni koji se počeo nazirati porazom na Krbavskom polju, uključivanjem Vladislava II. u Cambraiskuu ligu te dolaskom djeteta na prijestolje. Alexander Buczynski u radu *Unutarnji i vanjski neprijatelji Svetog Rimskog Carstva. Srednjoeuropski kontekst govora Bernardina Frankapana 1522. godine* (33-53) kroz nekoliko ključnih kontekstualnih odrednica razmotrio je Bernardinov odabir mjesta i vremena održanog govora. Pri analizi Bernardinova odabira mjesta osvrnuo se na geografsko (Nürnberg) i političko (Državni sabor). Naime, na Državnom saboru okupljali su se razni politički akteri što je omogućilo Bernardinu da odjednom obuhvati sve (iako su neki ipak bili odsutni) i povećao izgled za njihovom reakcijom koja bi rezultirala pomoći u obrani zemlje. U analizi vremenskog odabira autor nije isključio ni unutarnje ni vanjske političke i društvene probleme Svetoga Rimskog Carstva. Isticanje uloge Hrvatskoga kraljevstva u obrani kršćanske vjere imalo je posebnu težinu kad je Carstvo iznutra bilo ugroženo Lutherovom herezom, a izvana osmanskim osvajanjem. Prema analiziranome autor zaključuje kako je Bernardin bio državnik koji je dobro znao što će, gdje i kada reći.

U povijesno-umjetničkoj analizi *Frankapanski Modruš s Tržan-gradom na slici Sveto Rodbinstvo Jana von Scorela u Obervellachu* (55-86) Ivan Jurković analizirao je povijesni kontekst nastanka triptiha nazvanog „Frankapanski oltar“ i komparativnom analizom utvrde prikazane na slici „Sveto rodbinstvo“ sa sačuvanim kartografskim i grafičkim prikazima dao odgovor na pitanje tko je naručitelj triptiha. Svoje je zaključke ponajviše donio prema opisu neimenovana naručitelja u biografiji Jana von Scorela, koju je napisao Karel van Mander te analizom likovnih i heraldičkih elemenata koji su prisutni na slici i njenoj poledini. Prema vremenskom nastanku slike „Sveto rodbinstvo“, arheološkim istraživanjima na Tržan-gradu i slikovnim prikazima Tržan-grada i zidina Modruša iz 16. i 17. stoljeća autor zaključuje da nije prikazana tipizirana srednjovjekovna utvrda nego upravo Modruš s Tržan-gradom. Radu su priloženi slikovni prikaz *Svetog rodbinstva* i kartografski prikazi Modruša. U članku *Grafen von Krabaten: neobična oznaka za Frankapane u kasnosrednjovjekovnim njemačkim izvorima* (87-116) Robert Kurelić analizirao je narativne, diplomatske i heraldičke izvore koji su zabilježili frazu *von Krabaten* (i njene varijacije). U kontekstu političke moći, kao i obiteljskih veza, koje su Frankapani imali kada se u pisanim i drugim izvorima fraza počela pojavljivati pa do njenog iščezavanja, autor je zaključio kako

nema sumnje da se radi isključivo o rodu Frankapana. Međutim, budući da se Frankapani sami nisu tako potpisivali, a fraza nije korištena u službenim dokumentima dvora, autor je naglasio da se radi o neformalnoj, odnosno identifikacijskoj frazi koja je korištena na njemačkom govornom području, a početkom 16. stoljeća i na pograničnom području pod mletačkom vlašću.

Hrvoje Kekez radom *Crkva u kasnosrednjovjekovnom kulturnom krajoliku. Konačno osmansko pustošenje svetišta Blažene Djevice Marije od Čudesu u Oštarijama 1521. godine* (117-147) analizirao je zapis Johanna Weicharda Valvasora *Slava vojvodine Kranjske* u kojem je zabilježeno da su Oštarije 1521. spaljene, a posljedično tome, kako je autor zaključio, i tamošnje svetište. Autentičnost zapisa autor je provjerio sačuvanim vijestima o osmanskim provalama u drugom dijelu 15. i početkom 16. stoljeća te pisanim i slikovnim prikazima iz 16. i 17. stoljeća. Rad je podijeljen u nekoliko cjelina kroz koje je analiziran kontekst i strateška pozicija, kulturni kontekst gradnje svetišta unutar kasnosrednjovjekovnoga vlastelinstva, osmanska osvajanja u vrijeme pustošenja svetišta te u kojoj je mjeri spomenuto pustošenje moglo biti povod govoru Bernardina Frankapana održanog u Nürnbergu 1522. godine. Članak je opremljen preslikom dijela Valvasorova zapisa o pustošenju Oštarija, isječcima prikaza Oštarija i svetišta u kartografskim izvorima te grafičkim prikazom mogućeg kretanja osmanske vojske. Na koji su način i u kojim okolnostima unutarjoaustrijske zemlje pružale pomoć hrvatskima prikazao je Vedran Klaužer u članku *Šaljite praha i provijanata! Unutarjoaustrijsko financiranje hrvatske obrane u prvoj polovici 16. stoljeća* (149-183). Kako je obrana unutarjoaustrijskih pokrajina od Osmanlija ovisila o uspješnoj obrani granice na hrvatskom prostoru, pomoć je slana u financijskom i vojnom obliku. Autor kroz povijesni pregled pomoći koja je dolazila od unutarjoaustrijskih pokrajina u hrvatski pogranični prostor prikazuje sve elemente i etape poziva do slanja kako financijske tako i vojne pomoći na granicu s Osmanlijama. Odabirom Ferdinanda za kralja obrana i pružanje pomoći institucionalizirale su se što je pogodovalo uspješnijoj suradnji graničnog prostora s unutarjoaustrijskim pokrajinama. Međutim, autor je primijetio da je političkim raspršivanjem pažnje kraljevstva pomoć na hrvatsku granicu sve više kasnila. Time je obrana počela znatno ovisiti o financijskim mogućnostima i snalažljivosti zapovjednika, a apelacije za pomoć upućene pokrajinama postale su tipizirane, dok je uspješnost dobivanja pomoći postajala sve više vezana uz diplomatske sposobnosti zapovjednika. U članku *Posljedice Bernardinova govora: Ogulinska kapetanija* (185-198) Željko Holjevac iznio je povijesni pregled postepene militarizacije prostora uz granicu, na primjeru Ogulinskoga kaštela, što je mogla biti posljedica govora Bernardina Frankapana u Nürnbergu 1522. godine. Povijesnim pregledom autor je prikazao proces promjene Ogulinskoga kaštela od vlastelinske utvrde, koju je sagradio Bernardin Frankapan 1500. godine, do središta pješačke pukovnije 1746. godine. Osim političkih i upravnih promjena, autor je prikazao i promjene u sastavu stanovništva što je kao posljedica iseljavanja, a zatim i doseljavanja novoga stanovništva, utjecalo na unutarnje promjene u njihovom statusu i pravima.

Zbornik završava prilogom Mirjane Matijević Sokol *Rječ na predstavljanju knjige: Ivan Jurković – Violeta Moretti, Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku (1522.), Ogulin 1. listopada 2022.* (199-204). U njemu je uz tehničke i sadržajne karakteristike prikazana i znanstveno-kulturna važnost izdavanja ove knjige. Autorica je naglasila kako prijevodom na hrvatski jezik tekst Bernardinova govora postaje dostupniji svima zainteresiranima, a latinski tekst, kao i priloženi faksimil, znanstvenicima olakšava daljnje analize, čime knjiga udovoljava i znanstvenima i popularno-znanstvenim potrebama. Nakon prikaza, na kraju zbornika, nalazi se *Kazalo osobnih i zemljopisnih imena* (205-212).

Zbornik radova *Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku: 500. obljetnica (1522. – 2022.)* zanimljiv je i interdisciplinarni pristup staroj temi Bernardinova govora i njegovoj važnosti u obrani od Osmanlija. Ponovnim analizama i novim pristupima izvorima autori radova u ovom zborniku donose nove zaključke što doprinosi značaju i ukazuje budućim istraživačima na potencijal starih tema, kao što je i ovaj Govor. Uvrštavanjem povijesno-umjetničke kao i kulturno-povijesne analize ukazano je i na drugu dimenziju Bernardina Frankapana koji nije bio vrstan samo u političkom i vojnom aspektu nego i onom kulturnom. Objavljivanjem ovoga zbornika postignuta je namjera organizatora tribine i izdavača u približavanju novih znanstvenih spoznaja širem čitateljskom krugu.

Marija Lendaric

Memoari Jelice Belović-Bernadzikowske (Ljube T. Daničić), ur. Enes S. Omerović, Tomasz Jacek Lis, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju; Historijski arhiv Sarajevo, 2023, 685 str.

Osobni povijesni zapisi predstavljaju specifičan korpus primarnih izvora za historiografsku rekonstrukciju marginaliziranih perspektiva, posebice u kontekstu ženske povijesti. U tom smislu, ističe se rad Jelice Belović-Bernadzikowske (Osijek, 1870. – Novi Sad, 1946.), koja je kao učiteljica, etnografinja i književnica, uz društveni angažman, ostavila bogat opus na desetak jezika. Istaknuvši se i kao prevoditeljica, bavila se širokim spektrom tema: od dječje psihologije i pedagogije, preko društvenih pitanja i feminističke misli, do književne, likovne i glazbene kritike. Njezina ostavština, koja uključuje rukopise, mnogobrojnu korespondenciju te bogate etnografske zbirke, dugo je bila nedovoljno vrednovana. Pomak u valorizaciji rada Belović-Bernadzikowske predstavlja objava njezinih memoara krajem 2023. u sklopu Edicije *MEMOARI* Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu. Projekt je realiziran uz podršku Jagelonskog univerziteta i Fondacije za izdavaštvo Sarajevo, dok je djelo široj, osobito akademskoj javnosti, predstavljeno 2024. promocijama u Sarajevu, Novom Sadu, Varšavi, Beogradu, Zagrebu i Osijeku.

Rukopis od 400 stranica, nastao između 1906. i 1909., čuvan u Historijskom arhivu Sarajeva, znanstveno su obradili Enes S. Omerović i Tomasz Jacek Lis. *Memoari* su pisani prvenstveno hrvatskim jezikom i latinicom, no sadrže i dijelove na sedam stranih jezika te odlomke na ćirilici. Rukopis karakterizira neujednačena grafijska praksa, što se očituje u paralelnom korištenju različitih grafema za iste foneme, kao i brojne autoričine intervencije – od podvlačenja teksta i fusnota do umetnutih fotografija, novinskih isječaka i osobnih artefakata. O slojevitom nastajanju memoara svjedoče evolucija rukopisa i brojne naknadne intervencije, dok se njihova nedovršenost – vidljiva u nepopunjenim stranicama i nedovršenim uputama – može pripisati autoričinoj trudnoći ili pak svjesnoj odluci da ne dovrši potencijalno kontroverzni rukopis, koji je 1957. godine Arhiv otkupio od Jeličina rođaka Lea Sielskog. Objavljeno izdanje čuva autentičnost izvornog rukopisa, što je vidljivo u zadržavanju izvornog pravopisa i autoričinih intervencija, a opremljeno je predgovorom i dvjema uvodnim studijama urednika koje donose biografski i društveno-kulturni kontekst, s posebnim osvrtom na položaj žene na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Izdanje je obogaćeno s 937 bilježaka i pojašnjenja te 18 arhivskih priloga, a inovativni pristup očituje se u uporabi QR kodova koji čitateljima omogućuju uvid u originalni rukopis i eventualno *dešifriranje* još nerazjašnjenih dijelova teksta.